

УДК 355.2(477)

З'ЄДНАННЯ ТА ВІЙСЬКОВІ ЧАСТИНИ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОЗНАКИ

CONNECTION AND MILITARY UNITS: CONCEPTS, FEATURES AND CHARACTERISTICS OF THE OPERATION

Сокуренко В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри адміністративного права і процесу, проректор
Національної академії внутрішніх справ*

У науковій статті здійснено аналіз норм національного законодавства, яким урегульовано відносини у сфері оборони. Визначено поняття з'єднань та військових частин. Особливості функціонування та ознаки з'єднань та військових частин як елементів системи Збройних Сил України.

Ключові слова: оборона, безпека, правове регулювання, держава, національна безпека і оборона.

В научной статье осуществлен анализ норм национального законодательства, которым урегулированы отношения в сфере обороны. Определено понятие соединения и воинских частей. Особенности функционирования и признаки соединений и воинских частей как элементов системы Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: оборона, безопасность, правовое регулирование, государство, национальная безопасность и оборона.

In this scientific article the analysis of national law which regulated relations in the field of defense. The concept connection and military units. Features and peculiarities of formations and military units as an element of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: defense, security, legal regulation, state, national security and defense.

Постановка проблеми. Система нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері оборони, чітко декларує ієрархію військових формувань залежно від їхнього правового статусу таким чином: підрозділ (нижча ланка), військова частина, з'єднання, об'єднання (вища ланка). Водночас науковці військово-правової науки у своїх наукових працях притримуються законодавчо встановленої структури, розглядають і досліджують зміст кожного елементу виходячи з принципу їх субординації. Разом з тим, здійснюючи дослід-

ження адміністративно-правового статусу елементів структури Збройних Сил України, нашим завданням на даному етапі є саме розкриття змісту адміністративно-правового статусу з'єднань та військових частин.

Стан дослідження. Загальні питання дослідження державної політики в сфері оборони частково знайшли своє відображення у дослідженнях таких учених, як: О.М. Бандуркии, І.І. Гавради, І. М. Іллінського, Д. Кіпатрік, Л. Пала, В.Д. Попова, В. Ф. Халіпов та ін.

Виклад основного матеріалу. У словниковій літературі існують декілька підходів до визначення поняття «з'єднання». Так, одні автори вважають, що «з'єднання» – це велика військова одиниця, яка складається з кількох частин одного або різних родів військ; інші – військове формування постійної організації у Збройних Силах, що організаційно входить до складу об'єднання. Як бачимо, єдність їхніх поглядів полягає в тому, що з'єднання – це, по-перше, структурна одиниця Збройних Сил; по-друге, її структура є складним, неоднорідним утворенням, так як може складатися із військових частин як одного, так і різних видів родів військ Збройних Сил; по-третє, характеризується постійністю своєї організації та діяльності.

П.П. Скиба визначає з'єднання як військове формування, яке складається з декількох частин або з'єднань меншого складу, як правило, різних родів військ, спеціальних військ (служб), а також частин (підрозділів) забезпечення і обслуговування [1, с. 6, с. 57]. Водночас автор стверджує, що статус «з'єднання» у військовій ієрархії є вищим за статус «підрозділ» або «військова частина».

Зазвичай під зміст поняття «з'єднання» підходить тільки дивізія. Штаб дивізії також має статус частини. Цій частині (штабу) підпорядковуються інші частини (полки, батальйони). У цілому це є дивізія. Проте у деяких випадках статус з'єднання може мати і бригада. Це відбувається у тому випадку, якщо до складу бригади входять окремі батальйони і роти, кожен із яких сам по собі має статус частини. Штаб бригади у цьому випадку, як і штаб дивізії, має статус частини, а батальйони і роти як самостійні частини підпорядковуються штабу бригади. До речі, одночасно у складі штату бригади (дивізії) можуть існувати і так звані лінійні батальйони і роти. Отже, одночасно в з'єднанні можуть бути батальйони і роти як підрозділи і батальйони і роти як частини.

Таким чином, визначивши сутність поняття «з'єднання», можемо зазначити, що ознаками, які характеризують з'єднання, є: 1) являють собою сукупність військових частин; 2) з'єднання у військовій ієрархії є вищим за статус «підрозділ» або «військова частина»; 3) можуть залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, посилення охорони державного кордону і виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу України, ліквідації надзвичайних ситуацій, надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому співробітництві та міжнародних миротворчих операціях; 4) мають право постійного чи тимчасового користування різними об'єктами матеріально-технічної бази; 5) здійснення керівництва з'єднанням покладено на командира (начальника) військового з'єднання.

Залежно від складу і завдань, які вирішуються, військовими з'єднаннями, виділяють оперативні, оперативно-тактичні і тактичні з'єднання. Водночас залежно від терміну дії існують з'єднання постійної та непостійної (тимчасової) організації [2, с. 426; 3, с. 688].

Іншим військовим утворенням, яке за обсягом свого правового статусу є вужчим поняттям, ніж з'єднання, є військова частина.

Досліджуючи сутність поняття «військова частина», варто зазначити, що як у науково-довідниковій літературі, так і на законодавчому рівні, на жаль, на сьогоднішній день відсутній єдиний підхід до визначення сутності даного поняття.

Так, Військовий енциклопедичний словник поняття «військова частина» визначає як організаційно-самостійну бойову й адміністративно-господарську одиницю у всіх видах Збройних Сил, яка має своє дійсне та умовне найменування [4, с. 151].

Автори Радянської військової енциклопедії визначають військову частину як основну військову одиницю постійної організації у Збройних Силах, що організаційно може входить до складу більшої військової частини або з'єднання [5].

В академічному тлумачному словнику військова частина визначається як постійна адміністративна, стройова та господарська одиниця різних родів військ й усіх видів Збройних Сил, яка складається із штабу, бойових, спеціальних і тилових підрозділів [6].

Таким чином, автори словникової літератури наділяють військову частину такими характерними рисами: 1) структурна одиниця видів Збройних Сил; 2) структурно складається з штабу, бойових, спеціальних і тилових підрозділів; 3) наявність обов'язкового дійсного та умовного найменування. Водночас, на нашу думку, використання даних визначень лише у загальному вигляді дозволяє усвідомити, що являє собою військова частина Збройних Сил, тобто дані визначення відображають зовнішні атрибути даного військового елемента, однак не називають основних ознак даної правової категорії.

Науковці в галузі воєнного права також неоднозначно підходять до визначення сутності поняття «військова частина» та, відповідно, виокремлення ознак даного поняття.

В.Й. Кісель вважає, що військова частина – це основна організаційно-самостійна одиниця Збройних Сил України, яка має своє дійсне та умовне найменування, фінансується з коштів Державного бюджету, веде самостійне господарство, має кошторис надходжень та видатків, рахунки в установах банків, печатки із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням, тобто наділяє військову частину всіма ознаками, які приманні юридичній особі [7, с. 108].

О.І. Шкуропацький під військовою частиною пропонує розуміти органи військового управління, з'єднання, частини, кораблі, військові навчальні заклади, установи та організації Збройних Сил України, які утримуються за рахунок коштів Державного бюджету України, ведуть відокремлене господарство, мають кошторис надходжень та видатків, рахунки в установах банків, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням. На нашу думку, дане визначення не є конкретним та в більшій мірі заплутує тлумачення даного поняття, змішуючи його головні ознаки. Разом з тим автор

наголошує, що військова частина, вступаючи у цивільно-правові або господарські відносини, набуває статусу суб'єкта цивільно-правових або відповідно господарських відносин, при цьому особливе значення автор приділяє визначенню усіх військових частин юридичною особою.

В.М. Анохін зазначає, що військова частина є найнижчою штатною одиницею в загальній системі забезпечення Збройних Сил України, де безпосередньо ведеться витрачання коштів. Дане визначення, на нашу думку, є абстрактним та не визначає специфіку діяльності даного роду військового утворення.

Специфічне визначення військової частини пропонує П.Є. Трофименко, який визначає військову частину як військову одиницю, яка складається із декількох бойових підрозділів, органів управління, підрозділів спеціальних військ і тилу.

Неоднозначність визначення поняття «військова частина» наразі існує і на законодавчому рівні, адже законодавець визначає зміст військової частини таким чином.

Так, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок відчуження та реалізації військового майна Збройних Сил» та Наказі Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про конкурсний відбір суб'єктів оціночної діяльності у випадках відчуження військового майна» визначено, що військова частина – це військова частина, заклад, установа, організація, які утримуються за рахунок коштів державного бюджету і входять до складу Збройних Сил. На нашу думку, дане визначення є абстрактним та не охоплює всіх ознак, які характеризують дане утворення. При цьому незрозуміло, яким чином військова частина з притаманними їй ознаками може бути тотожним поняттям «закладу, установи, організації». Подібне визначення міститься і в Наказі Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про організацію квартирно-експлуатаційного забезпечення Збройних Сил України», де передбачено, що військова частина – це військові частини, заклади, установи, організації Збройних Сил України.

Ще в одному наказі Міністерства оборони України «Про особливості виплати винагород військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу в особливий період та під час проведення антитерористичних операцій» більш широко визначено сутність даного поняття – це з'єднання, військова частина, установа, організація, підрозділ, територіальний орган, заклад, орган, підрозділ правоохоронного органу.

Наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів» визначено, що військова частина – військові частини, заклади, установи, організації Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Здійснивши аналіз положень Наказу Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України», можна, узагальнивши, зазначити,

що військовій частині (з'єднанню) притаманні такі характерні риси, а саме: а) мають право постійного чи тимчасового користування різними об'єктами матеріально-технічної бази, матеріальними засобами, призначеними для забезпечення бойової підготовки і виховної роботи, військового побуту, правильної експлуатації, ремонту, зберігання озброєння, військової техніки і майна; б) у своїй власності мають культурно-освітнє майно – технічні засоби виховання (у тому числі, поліграфічне устаткування), газетний папір, світлотехнічну апаратуру, устаткування сцен клубів та центрів культури, просвіти і дозвілля, музичні інструменти, телевізори, магнітофони, відеомагнітофони, програвачі, платівки, відео- та аудіокасети, настільні ігри, художні картини і скульптури, матеріали наочної агітації, друковані видання, витратні й експлуатаційні матеріали та інше майно, яке використовується в інтересах виховної роботи у Збройних Силах України; в) командир військової частини, яка має права юридичної особи, у межах своїх повноважень та виділених коштів має право укладати господарські угоди або договори та нести повну відповідальність за обґрунтоване і правомірне витрачання (використання) коштів на пов'язану з цими угодами діяльність.

Водночас, на нашу думку, військовим частинам притаманні наступні ознаки: 1) є складовим елементом ЗСУ; 2) зовнішнім атрибутом військової частини є зображення Бойового Прапора військової частини ЗСУ, який розміщується на бланку Грамоти Президента України, яка видається військовій частині під час вручення Бойового Прапора; 3) є колективним утворенням; 4) здійснення керівництва військовою частиною покладено на командира військової частини, який повинен забезпечувати постійний розвиток військового господарства частини, впровадження наукової організації праці при його веденні, постійне поліпшення матеріально-побутових умов та задоволення культурних потреб військовослужбовців, ощадливі та економні витрати матеріальних засобів і коштів, уміле й ефективне використання техніки при виконанні господарських заходів тощо.

Структурно військові частини складаються із: підрозділів (найменше військове формування, яке має командира); взводу (сукупність, як правило, 2-4 підрозділів); рота (сукупність декількох взводів); батальйонів (складається із декількох рот (зазвичай 2-4) і декількох взводів, що не входять в жодну із рот); полку (тактичне військове формування); бригад (військове формування, яке займає проміжне положення між полком і дивізією); дивізій (основне оперативнотактичне формування); корпусу (є проміжним формуванням між дивізією і армією); армії (включає у себе дивізії, полки, батальйони усіх родів військ).

Разом з тим варто зазначити, що на сьогоднішній день гострою постала проблема визначення правового статусу такого структурного елементу військової частини як добровольчий батальйон, який перебуває у складі певної військової частини. У даному випадку мова йде саме про легалізацію цих добровольчих батальйонів та визначення відповідного правового

статусу їх учасників, адже під час проведення анти-терористичної операції горючими та невирішеними залишаються такі питання: видача зброї та її регулювання надалі, тобто наявність її обліку, забезпечення належним чином зберігання, передачу, проте нині у даному питанні спостерігається повний хаос; визначення статусу учасника бойових дій; надання пораненим солдатам допомоги в лікуванні й реабілітації, пільг як учасникам бойових дій чи компенсації родинам у разі їх загибелі; відсутність організації законного відбору бійців у добровольчі батальйони та ієрархії і субординації, спричиняють безконтрольність членів «добровольчих батальйонів» у зоні проведення бойових дій, що у свою чергу спричиняє ще більше проблем організаційного характеру.

Водночас нагальною та невирішеною постає проблема законодавчого забезпечення права добровольців – учасників батальйонів бути визнаними членами АТО, тобто приймати активну участь не на підставі призову, а за власним бажанням, адже, сьогодні, такі особи можуть зіткнутися навіть з тим, що їх звинуватять в ухиленні від військової служби, оскільки вони де-юре продовжують обліковуватися як призовники, так як жодних підтверджуючих їхнє місцезнаходження документів їм не видають.

Вирішення питання організаційної підпорядкованості учасників добровольчих батальйонів повинно забезпечуватися шляхом наявності прямого підпорядкування нижчого вищому по званню, що можливо забезпечити при наявності відповідного органу управління. Так, на сьогоднішній день законодавцем здійснено розмежування та розподіл добровольчих батальйонів та визначено, що добровольчі батальйони будуть визнаватися законними, а їх учасники – членами АТО при умові їх приналежності до складу батальйонів Збройних Сил України, МВС чи Національної гвардії України. У всіх інших випадках добровольчі батальйони будуть визнані як незаконні військові формування. Разом з тим сьогодні спостерігається ситуація, коли добровольчі батальйони Правого сектору не увійшли до складу жодного із зазначених органів, однак і досі продовжують свою діяльність у зоні АТО. Наявність подібних ситуацій, на нашу думку, спричиняє хаос та беззаконня в су-

бординаційних відносинах, які виникають між добровольцем та його безпосереднім керівником.

Разом з тим вбачається необхідним вирішення питання забезпечення військових частин контрактниками, тобто військовослужбовцями, які укладають з державою юридичний договір (контракт), за яким останні зобов'язується відслужити певний термін, а держава бере на себе зобов'язання забезпечити їм визначену законом грошову винагороду і додаткові соціальні гарантії.

Головним пріоритетом у збільшенні кількості контрактників є безумовна перевага якісних характеристик перед кількісними, що припускає збільшення у складі Збройних Сил кількості професіоналів-контрактників. Реалізація механізму залучення контрактників до лав ЗС України у першу чергу повинна враховувати наявність обов'язкової привабливої фінансової складової, можливості поліпшення житлових умов, яких автоматично не дає жодна інша професія. Фінансові механізми використовуються, і щоб залучити людей в гарячі точки і точки напруженості, в даному випадку, заробітна плата контрактників істотно вище. Наявність контрактників у видах ЗС України у результаті по-перше, складе найбільш кваліфіковану та елітну в усіх відношеннях бойову одиницю української армії; по-друге, якщо контрактна служба буде високооплачуваною, то не доведеться «напихувати» аби ким ЗС України, що у результаті покаже достатню статистичну кількість та мінімальну якість. Так, наприклад, 18 серпня 2015 року завершилася шоста хвиля мобілізації. 26,8 тис. осіб ухилилися від неї, а це приблизно 50% тих, кому надсилали повістки.

Висновки. На нашу думку, *військове з'єднання – це військове формування, яке має постійну організаційну структуру, головним завданням якого є вирішення оперативних, оперативно-тактичних і тактичних завдань на постійній (тимчасовій) основі. Водночас військова частина – це структурний елемент ЗСУ, сформований на основі директиви (наказу) вищого штабу (командира, командуючого), який виконує завдання та функції визначені специфікою діяльності видів ЗСУ та утримуються за рахунок коштів Державного бюджету.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скиба П.П. Будівництво і розвиток Збройних Сил України або як пройти шлях від Воєнної організації держави до з'єднання / П.П. Скиба. – Славута, 2013. – 269 с.
2. Советская военная энциклопедия. – М. : Военная литература, 1979. – Т. 7. – 688 с.
3. Военный энциклопедический словарь. Издание второе. – Москва : Военное издательство, 1986.
4. Военный энциклопедический словарь. – М. : Воениздат, 1983. – 863 с.
5. Радянська військова енциклопедія «ВАВИЛОН – ГРАЖДАНСКАЯ» // (Советская военная энциклопедия) / Маршал Советского Союза Н. В. ОГАРКОВ. – М. : Воениздат, 1979. – Т. 2. – С. 304. – ISBN 00101-236.
6. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/chastyna>.
7. Кісель В.Й. Статус військових частин Збройних Сил України як суб'єктів цивільних правовідносин / В.Й. Кісель. – Університетські наукові записки. – 2005. – № 3(15). – С. 107-110.